

tapaa uusi, ja se tarjoaa kattavan näkökulman kielen rakenteisiin puhutussa vuorovaikutuksessa ja diskurssissa. Tärkeää on myös hänen tutkimuksensa selvä kytkös sosiaaliseen toimintaan, ihmisen kognitioon ja kielen oppimiseen. Hänen tutkimuksensa merkitys kielen, kielen rakenteiden ja kieliopin kokonaisvaltaiselle ymmärtämiselle on siten huomattava. Hänen työssään on silloin tällöin nähtävissä kriittisyyttä ”nojatuolikielitiedettä” kohtaan, ja hänen sananvalinnoissaan pilkistelee se keskusteluanalyysistakin tuttu ajatus, että puheen kielioppia tutkittaessa tutkimuksen täytyy ensisijaisesti keskittyä jokapäiväiseen keskusteluun ja siinä esiintyviin rakenteisiin, ei keksittyihin esimerkkeihin (ks. myös Goodwin 2000; Levinson 2006; Schegloff 1999).

On täysin selvää, että kirjoitettu kieli on perinteisesti ollut etusijalla kielen rakenteita tutkittaessa ja että jokapäiväinen kielenkäyttömme ja sen rakenteet ovat jääneet tutkimuksessa lapsipuolen asemaan. Näin on siitäkkin huolimatta, että moderni ihminen ja hänen kielensä ovat kehittyneet nykyisenkaltaisiksi valtaosin ennen kirjoitetun kielen syntyä ja että lapsen kielenoppiminen ensimmäisten vuosien aikana perustuu puhuttuun kieleen. Nämä kielen historialliseen kehitykseen ja kielenoppimiseen liittyvät piirteet ovat jo yksinään tärkeä peruste vuorovaikutuksen kielen ja kielen rakenteiden tutkimiselle. Sandra Thompson on yhdessä kollegoidensa kanssa toiminut yhtenä tärkeänä tienavaajana sellaisen kielitieteen esillemarssissa, joka pyrkii lisäämään tietoaamme kielipolista sosiaalisen vuorovaikutuksen muovaamana ilmiönä.

6. Joseph Greenberg ja kielitypologia

Matti Miestamo

Vuonna 1951 Joseph Greenberg esitteli kielitieteen siihenastisia saavutuksia psykologiyleisölle. Esitelmän jälkeen yksi psykologeista, Charles Osgood, kommentoi, että kielitieteellä oli ihailtavan pitkälle kehittynyt metodi, jota kuitenkin käytettiin vain yksittäisten kielten kuvaamiseen, mutta psykologien näkökulmasta olisi erittäin kiinnostavaa, jos kielitieteilijät voisivat kertoa jotakin kaikista kielistä. Myöhemmin Greenberg on kertonut tämän kommentin olleen alkusysäys hänen kiinnostukselleen kielellisiä universaaleja kohtaan (ks. Greenberg, Ferguson & Moravcsik 1978, v). Nykyään Greenberg tunnetaan modernin kielitypologian uranuurtajana, minkä lisäksi hänen ajattelunsa on vaikuttanut nykyisten funktionalististen ja käyttölähtöisten (*usage-based*) kielitieteellisten lähestymistapojen kehitykseen yleisemminkin.

Kielitypologialla tarkoitetaan nykyään maailmanlaajuista vertailevaa kielitiedettä tai alan tunnetuimpiin edustajiin lukeutuvan Bernard Comrien (2001) sanoin ”kieltenvälisen variaation systemaattista tutkimusta”.⁴⁶ Tarkoituksena on tehdä vertailevan empiirisen aineis-

46. Muunkielisten lainausten käännökset kirjoittajan.

ton perusteella yleistyksiä maailman kielistä ja kasvattaa siten ymmärrystämme ihmiskielen luonteesta. Jotta tällainen tutkimusasetelma olisi mielekäs, olennainen taustaoletus on, etteivät kielten erot ja samankaltaisuudet ole yksinomaan sattuman sanelemia, vaan että on olemassa niitä sääteleviä periaatteita. Greenbergin luodessa typologian perusteita etenkin amerikkalaisessa kielitieteessä oli vallalla käsitys, ettei tällaisia periaatteita ole tai ettei niiden etsiminen ole kiinnostavaa. Martin Joos (1957, 96) luonnehti tätä amerikkalaisen strukturalismin näkemystä seuraavasti: ”Kielet voivat erota toisistaan rajattomasti ja ennustamattomasti”. Tätä taustaa vasten Greenbergin kiinnostus kielen universaaleihin oli aikoinaan jotakin aivan uutta.⁴⁷

Greenberg syntyi New Yorkissa vuonna 1915. Hän valmistui New Yorkin Columbia-yliopistosta vuonna 1936 ja väitteli tohtoriksi Chicaگون Northwestern-yliopistosta vuonna 1940. Vuonna 1948 hän aloitti professorina Columbia-yliopiston antropologian laitoksessa ja siirtyi vuonna 1962 Stanfordiniin, jossa hän pysyi eläkkeelle jäämiseensä saakka. Greenberg oli Linguistic Society of American puheenjohtajana vuoden 1977. Hän kuoli 85-vuotiaana vuonna 2001.⁴⁸

Amerikkalainen kielitieteilijä William Croft (2002) kuvailee Greenbergin oppitustaan laajaksi: Greenberg oli perehtynyt 1900-luvun alkupuolen kielitieteen, antropologian ja filosofian tärkeisiin virtauksiin kuten amerikkalaiseen ja prahalaiseen strukturalismiin, historiallis-vertailevaan kielitieteeseen, loogiseen positivismiin ja kulttuuriantropologiaan. Greenbergillä oli myös vahva tausta klassisten ja seemiläisten

47. Huomattakoon, että samoihin aikoihin kielten yhtäläisyyksistä kiinnostui myös Noam Chomsky, jonka lähestymistapa oli kuitenkin radikaalisti erilainen: siinä missä Greenberg lähestyi kielten yhtäläisyyksiä empiirisesti kieliä vertaillen, Chomskyn generatiivisessa kieliopissa kielten universaaleja lähestyttiin rationalismin hengessä yhden kielen yksityiskohtaisen analyysin pohjalta.

48. Tarkempia biografisia tietoja saa mm. Croftin (2002) kirjoittamasta muistikirjoituksesta ja anekdootinomaisemmin *Linguistic Typology* -lehden vuoden 2002 numerossa 6:1, otsikon ”Remembering Joseph H. Greenberg (1915–2001)” alla esitetyistä muisteluista (kirjoittajina William Croft, Talmy Givón, Matthew Dryer, Larry Hyman, Claude Hagège, Hansjakob Seiler ja Frans Plank). Täydellinen luetelo Greenbergin julkaisuista on saatavilla Croftin kotisivulla osoitteessa <<http://www.unm.edu/~wcroft/Papers/JHGbibl.pdf>>.

kielten tutkimuksessa. Hänen 1940-luvulla alkanut julkaisutoimintansa keskittyi aluksi afrikkalaisten kielten tutkimukseen.

1950-luvulla mukaan tulivat kielitypologia ja universaalit. Vuosikymmenen puolivälissä Greenberg julkaisi kuuluisan artikkelinsa morfologisen typologian kvantifoinnista (Greenberg 1954). Sapir (1921) oli modernisoinut 1800-luvulta periytyvän klassisen morfologisen typologian periaatteita, ja Greenberg kehitti näiden ajatusten pohjalta kvantifioitavia parametreja, joita hän sitten sovelsi kahdeksan kielen esimerkkiaineistoon; kielet oli valittu edustamaan mahdollisimman hyvin klassisen morfologisen typologian eri kielityyppejä.

Seuraavalle vuosikymmenelle tultaessa kieltenvälisestä lähestymistavasta kiinnostuneiden joukko oli alkanut kasvaa, ja vuonna 1961 järjestettiin kielen universaaleja pohtiva konferenssi Dobbs Ferryssä, New Yorkin lähellä. Konferenssia varten Greenberg oli yhdessä Osgoodin ja James Jenkinsin kanssa laatinut universaaleihin liittyvistä kysymyksistä muistion (Greenberg, Osgood & Jenkins 1963), joka oli jaettu konferenssin osallistujille keskustelun taustaksi. Muistio sisältyy Greenbergin toimittamaan konferenssijulkaisuun (Greenberg 1963b),⁴⁹ jossa on Greenbergin lisäksi kirjoittajina muun muassa Charles A. Ferguson, Charles F. Hockett, Roman Jakobson ja Uriel Weinreich. Dobbs Ferryn konferenssia ja siihen perustuvaa konferenssijulkaisua voi pitää jonkinlaisena modernin kielitypologian avajaistilaisuutena.

Huomattava askel eteenpäin kielitypologian alalla oli Greenbergin yhdessä Fergusonin kanssa johtama kielen universaaleja käsittelevä projekti Stanfordin yliopistossa vuosina 1967–1976. Projektin aikana siihen osallistui projektinjohtajien lisäksi yli 30 tutkijaa, näiden joukossa sellaisia nykyään tunnettuja nimiä kuin Eve Clark, Talmy Givón, Laurence Horn, Ian Maddieson, Edith Moravcsik ja Leonard Talmy. Projektin tavoitteina oli löytää laajasta kielijoukosta, ja mahdollisesti kaikista maailman kielistä, päteviä empiirisiä yleistyksiä kielen raken-

49. Konferenssijulkaisusta ilmestyi suuren kysynnän vuoksi toinen laitos jo kolmen vuoden päästä vuonna 1966, mutta näiden laitosten välillä ei käsitteäkseni ole sivunumeroinnin lisäksi juurikaan eroja. Toinen laitos on kuitenkin paremmin saatavilla, ja siksi kirjallisuudessa viitataan useimmiten siihen.

teesta ja kerätä mahdollisimman paljon kieltenvälistä materiaalia, joka olisi arkistoitui vertailtavissa olevassa muodossa. Projektiin osallistuville tutkijoille oli annettu hyvin vapaat kädet tutkimusaiheidensa valinnassa ja toteutuksessa. Tuloksia julkaistiin säännöllisesti ilmestyvässä *Working Papers in Language Universals* -sarjassa. Projektin päätteeksi julkaistu 46 artikkelia käsittävä neliosainen *Universals of Human Language* (Greenberg 1978bcde) kokosi tulokset yhteen. Projekti onnistui varsinkin ensimmäisessä mainituista tavoitteistaan: sen päätyttyä typologinen tieto maailman kielistä oli lisääntynyt valtavasti. Projektilla oli tärkeä rooli typologian kasvussa tärkeäksi kielitieteen osa-alueeksi.

Greenbergin tärkeitä tutkimusaloja olivat typologian ja universaalien ohella afrikanistiikka ja maailman kielten sukulaisuussuhteiden selvittäminen. Hänen varhainen tuotantonsa keskittyy Afrikan kielisiin, ja hänen urauurtava afrikkalaisten kielten luokittelunsa neljään kielikuntaan – khoisankieliin, nigeriläis-kongolaisiin, nilo-saharalaisiin ja afro-aasialaisiin kielisiin – on pääpiirteissään edelleen Afrikan kielten sukulaisuussuhteista vallitsevan käsityksen pohjana. Myöhemmin Greenberg tutki myös muiden alueiden kielten sukulaisuussuhteita ja esitti muun muassa, että Amerikan alkuperäiskielet ovat eskimo-aleuttilaisia ja na-dene-kieliä lukuun ottamatta kaikki sukua toisilleen ja muodostavat näin valtavan amerind-kielikunnan. Tätä suuren kielijoukon melko pinnallisen vertailun avulla saavutettua tulosta pidetään yleisesti kyseenalaisena, eivätkä Greenbergin luokittelut Afrikan kielten luokittelua lukuun ottamatta ole saavuttaneet juurikaan hyväksyntää. Greenbergin perimmäisenä päämääränä oli osoittaa kaikkien maailman kielten olevan sukua keskenään. Afrikanistiikan ja kielten klassifikaation lisäksi Greenberg oli kiinnostunut myös muun muassa psyko- ja sosiolingvistiikasta, ja monet hänen julkaisuistaan käsittelevät myös näitä aloja. Tässä artikkelissa en käsittele Greenbergin muita tutkimusaloja tämän enempää, vaan keskityn hänen rooliinsa nimenomaan kielitypologian teorian ja metodologian kehittäjänä.

Tarkoitukseni on valottaa Greenbergin ajattelua kolmen tärkeän teeman kautta: universaalien, tunnusmerkkisyyden ja diakronian. Luvussa ”Universaalit – kielten yhteiset piirteet” keskityn Greenbergin univer-

saalikäsitykseen, joka on pitkälti muotoiltu Dobbs Ferryn konferenssi-julkaisussa ilmestyneessä klassisessa artikkelissa ”Some universals of grammar with particular reference to the order of meaningful elements” (Greenberg 1963a). Luku ”Typologinen tunnusmerkkisyys” käsittelee Greenbergin antia tunnusmerkkisyyden teoriaan; tämän tematiikan klassinen teksti on monografia *Language Universals with Special Reference to Feature Hierarchies* (Greenberg 1966). Luvussa ”Typologian dynamisaatio – diakronian rooli Greenbergin ajattelussa” otan lyhyesti esiin typologian dynamisaation ja muita Greenbergin tärkeimpiä ajatuksia typologian ja diakronian suhteesta. Lopuksi kokoan artikkelini pääteemat. Tämä kirjoitus ei siis ole kattava esitys modernin kielitypologian varhaisten vuosikymmenien historiasta – sellaista etsivää lukijaa kehoitan tutustumaan esimerkiksi Fergusonin (1978) katsaukseen.

Universaalit – kielten yhteiset piirteet

Kielen universaaleilla tarkoitetaan kielten yhteisiä piirteitä ja ne voidaan esittää kaikkia kieliä koskevinä väittäminä. Artikkelissään ”Some universals of grammar with particular reference to the order of meaningful elements” Greenberg (1963a) esittää kaikkiaan 45 universaalia, joista valtaosa koskee merkitystä kantavien yksiköiden järjestystä. Artikkelini on epäilemättä modernin kielitypologian tunnetuin ja siteeratuin teksti, ja siihen viitataan edelleen typologisessa kirjallisuudessa runsaasti – sitä voidaan siinä mielessä pitää kielitypologian klassikkotekstinä. Artikkelissa painottuu esitettyjen universaalien konkreettinen sisältö (puhtaammin teoreettista pohdintaa universaalien muodosta ja olemuksesta on muun muassa edellä mainitussa muistiossa (Greenberg, Osgood & Jenkins 1963, xix–xxi)). Artikkelin lyhyehkö keskusteluosuus keskittyy esitettyjen universaalien mahdollisten selityspeiraatteiden pohdintaan. Käsittelem tässä lähinnä Greenbergin universaalien metodologista ja teoreettista taustaa ja tuon esimerkinomaisesti esiin myös niiden sisältöä.

Esitetyt universaalit perustuvat ensisijaisesti 30 kielen otokseen, jonka julkilausuttu pyrkimys on edustaa maailman eri kielikuntia ja maantieteellisiä alueita mahdollisimman kattavasti. Euroopan kieliä on seitsemän, Afrikan seitsemän, Aasian yhdeksän, Oseanian kaksi ja Amerikan viisi. Kuitenkin, kuten Greenberg itsekin myöntää, kysymyksessä on mukavuusotos, eli kielten valintaa on pitkälti ohjannut se, mitä kieliä kirjoittaja on ennestään tuntenut ja mistä hänellä on ollut helposti saatavilla aineistoa, ja otoksessa on ilmeisiä areaalisia ja genealogisia vinoumia. Greenbergin otos ei täytä niitä vaatimuksia, joita nykypäivän typologisessa tutkimuksessa asetetaan kieliotoksille. Greenberg sanoo useaan otteeseen, että artikkelin raportoidut tulokset ovat alustavia, ja siinä mielessä tätä 30 kielen otokseen perustuvaa avautusta voidaan pitää eräänlaisena pilottitutkimuksena. Suurin osa Greenbergin esittämistä universaaleista on kuitenkin osoittautunut myöhemmässä tutkimuksessa joko sellaisenaan päteviksi tai ainakin oikean suuntaisiksi. Vaikka otos onkin nykystandardien valossa vajavainen, yksi artikkelin tärkeistä avauksista on kieliotokseen perustuvan typologisen tutkimuksen alulle paneminen. Huomattakoon myös, että varsinaisen otoksen ulkopuolelta Greenberg on hyödyntänyt laajaa kielten tuntemustaan ja monet universaalit pohjautuvat paljon laajempaan kielijoukkoon. Hän luettelee liitteessä I artikkelin kannalta tärkeimmät kielenpiirteet otoksen 30 kielessä ja listaa liitteessä II useita muita käsiteltyjä kielenpiirteitä lähes sadasta kielestä.

Greenberg ottaa johdannossaan kantaa kieltenvälisen identifoinnin ongelmaan – siis siihen, millä perusteella erilaisissa kielissä voidaan tunnistaa jotkin rakenteet samoiksi ja siten mielekkäiksi vertailla. Hänen mukaansa vertailtavuuden perustan on oltava semanttinen, ei muodollinen. Näin siis esimerkiksi sanajärjestystypologiassa subjektin, objektin ja verbin keskinäisestä järjestyksestä puhuttaessa nämä lauseenjäsenet tunnistetaan merkityksen perusteella. Tässä yhteydessä subjekti siis tarkoittaa kussakin kielessä sitä lauseenjäsentä, joka tyypillisesti merkitsee agenttia (tekijää), objekti taas patienttia (teon vaikutuksen kohdetta) tyypillisesti ilmaisevaa lauseenjäsentä ja verbi tietysti lauseen ilmaisemaa tekoa. Greenberg tosin vihjaa, että olisi mahdol-

lista löytää myös formaaleja vertailuperusteita, mutta tämä edellyttäisi niin yksityiskohtaista ja syvällistä analyysiä kustakin kielestä, ettei se ole suurta määrää kieliä vertailtaessa mahdollista. Myöhemmän typologisen tutkimuksen valossa Greenbergin alkuperäinen, osittain käytännön lähtökohdista kummunnut ajatus semanttisesta vertailuperustasta on kuitenkin osoittautunut myös teoreettisesti perustelluksi, ja nykytypologiassa kieltenvälinen vertailtavuus perustuu ensisijaisesti merkitykseen, sillä muodolliset kategoriat ovat kielikohtaisia (ks. Dryer 1997b; Croft 2003).

Universaalien lajeja

Universaalit voivat olla muodoltaan kahta päätyyppiä: implikationaalisia ja ei-implikationaalisia (*unrestricted*). Ei-implikationaaliset universaalit ovat kieliä koskevia yksinkertaisia väittämiä, jotka eivät sisällä ehtoa. Ei-implikationaalinen on esimerkiksi Greenbergin artikkelin universaali numero 42: ”Kaikissa kielissä on ainakin kolme persoonaa ja kahta lukua ilmaisevia pronominaalisia kategorioita.” Implikationaalinen universaali on loogiselta muodoltaan implikaatio $p > q$. Se sisältää siis ehdon p , jonka voimassa ollessa q pätee. Implikationaalinen on esimerkiksi artikkelin universaali numero kolme: ”Kielet, joiden hallitseva sanajärjestys on VSO, ovat aina prepositiionaalisia.” Tämä universaali voidaan esittää myös muodossa: ”Jos kielen hallitseva järjestys on VSO, kielessä on prepositiot.” (VSO > Prep), jolloin sen implikationaalinen muoto tulee selvästi esiin.

Implikationaalisisessa universaalissa kaksi (tai useampi) typologista luokittelua eli typologiaa on riippuvaisia toisistaan – universaalin kolme tapauksessa nämä typologiat ovat verbin, subjektin ja objektin keskinäisen järjestyksen typologia ja adpositiopausekkeen sisäisen järjestyksen typologia. Universaalin kolme taustalla oleva kieltenvälinen jakauma voidaan esittää seuraavasti (taulukko 6.1):

Taulukko 6.1. Universaalien kolme taustalla oleva kieltenvälinen jakauma.

	prepositiot	ei-prepositiot (=postpositiot)
VSO	6	0
ei-VSO	10	14

Greenbergin 30 kielen otoksessa on siis 6 kieltä, joissa on VSO-sanajärjestys ja prepositiot, ei yhtään kieltä, joissa olisi VSO-sanajärjestys ja postpositiot, 10 kieltä, joissa on jokin muu sanajärjestys kuin VSO ja prepositiot, ja 14 kieltä, joissa on jokin muu sanajärjestys ja postpositiot. Taulukko voidaan muuntaa muotoon, jossa plus-merkki tarkoittaa, että kieltä esiintyy, ja miinus-merkki, että niitä ei esiinny (taulukko 6.2).

Taulukko 6.2. Universaalien kolme taustalla oleva kieltenvälinen jakauma.

	prepositiot	ei-prepositiot (=postpositiot)
VSO	+	-
ei-VSO	+	+

Kun otoksen kielissä vallitsee taulukon 6.2 kaltainen jakauma, voidaan tämän jakauman pohjalta lausua universaalien kolme esittämä väitelmä – VSO-sanajärjestys implikoi prepositioita. Huomattakoon, että universaali kolme ei sinänsä sano mitään kielistä, joiden sanajärjestys on jotakin muuta kuin VSO. Toisin sanoen emme voi päätellä universaalista kolme taulukon 6.2 kaltaista jakaumaa, mutta jos löydämme aineistostamme taulukon 6.2 jakauman, voimme lausua universaalien kolme. Implikationaalisessa universaalissa on siis kysymys kahden loogisesti toisistaan riippumattoman typologian välisestä (tilastollisesta) korrelaatiosta. Typologia, sanan konkreettisimmassa mielessä, tarkoittaa rakenteiden luokittelua eri tyyppeihin ja keskittyy kielten eroihin kun taas universaalit kertovat kielten samankaltaisuuksista. Implikationaalinen universaali tuo nämä kaksi näkökulmaa – erilaisuuden ja samuuden – yhteen ja on tässä mielessä kielitypologian ytimessä. Eri kieltenpiirteiden (tyyppien) välisten korrelaatioiden löytäminen onkin

Greenbergin ajoista lähtien ollut yksi kielitypologian tärkeistä tavoitteista. Mitä useampi kielen osa-alueita koskeva typologia saadaan implikationaalisin universaalien yhdistettyä toisiinsa, sitä lähemmäs tullaan holistista, koko kielen rakennetta koskevaa typologiaa.

Implikationaalinen universaali voi olla myös bikonditionaalinen, kaksisuuntainen ekvivalenssi. Greenbergin aineistossa voidaan havaita taulukon 6.3 mukainen jakauma omistajan ja omistettavan järjestyksen ja prepositio/postpositio-tyyppien välillä. Omistajasta käytetään usein sanajärjestystypologiassa termiä genetiivi (G) riippumatta siitä, onko se ilmaistu sijalla tai millä tahansa muulla keinolla; lyhenne (N) viittaa lausekkeen pääsanana olevaan substantiiviin, joka siis ilmaisee omistettavaa. GN-järjestyksessä omistaja siis edeltää omistettavaa (*oppilaan kirja*) ja NG-järjestyksessä seuraa sitä (*kirja oppilaan*).

Taulukko 6.3. Universaalien kaksi taustalla oleva typologinen jakauma.

	NG	GN
prepositiot	15	1
postpositiot	0	14

Tämän kieltenvälisen jakauman pohjalta Greenberg esittää universaalien numero kaksi: ”Prepositiokieliissä genetiivi lähes aina seuraa hallitsevaa substantiivia, kun taas postpositiokieliissä se lähes aina edeltää sitä.” (Prep > NG, Post > GN). Kuten taulukosta nähdään, prepositioiden ja NG-järjestyksen yhteys ei ole poikkeukseton 30 kielen otoksessa, mutta postpositioiden ja GN-järjestyksen suhde on; joitakin poikkeuksia jälkimmäiseenkin on löytynyt otoksen ulkopuolelta.

Kaikki Greenbergin universaalit eivät siis ole täysin poikkeuksettomia. Universaalit voidaan jakaa kahteen tyyppiin myös sen mukaan, pätevätkö ne poikkeuksetta kaikissa (tutkituissa) kielissä. Absoluuttiset universaalit pätevät kaikissa kielissä. Edellä esitetyt universaalit 3 ja 42 ovat Greenbergin mukaan absoluuttisia, eli niille ei ole Greenbergin tutkimuksessa löytynyt poikkeuksia. Ei-absoluuttinen, ei-implikationaalinen on Greenbergin universaali numero yksi: ”Väitelauseissa, joissa on nominaalinen subjekti ja objekti, hallitseva järjestys on lähes aina sellai-

nen, jossa subjekti edeltää objektia.” Tälle universaalille ei Greenbergin 30 kielen otoksessa ole vastaesimerkkejä, mutta koska otoksen ulkopuolella on joitakin kieliä, joista universaali ei päde, Greenberg esittää sen vahvana tilastollisena tendenssinä, ei poikkeuksettomana universaalina. Ei-absoluuttinen, implikationaalinen universaali taas on, edellä nähdyn universaalin kaksi ohella muun muassa universaali numero neljä: ”Selvästi sattumaa yleisemmin kielet, joiden normaali sanajärjestys on SOV, ovat postpositionaalisia.” (SOV > Post); tällekin universaalille ei löydy vastaesimerkkejä Greenbergin 30 kielen otoksesta, mutta joitakin prepositionaalisia SOV-kieliä on ollut Greenbergin tiedossa hänen muotoillessaan universaalejaan. Tiukimman mahdollisen tulkinnan mukaan sanaa universaali tulisi tietenkin käyttää vain poikkeuksettomista väittämistä, mutta väljemmin sen voidaan ymmärtää tarkoittavan myös jotakin yleistä ja maailmanlaajuista. Joka tapauksessa on selvää, että tilastolliset tendenssit ovat yhtä lailla kiinnostavia kuin absoluuttiset universaalit ja kertovat jotain tärkeää ihmiskielen olemuksesta. Jos jonkin ilmiön taajuus on maailman kielissä tilastollisesti merkitsevä, on kysymyksessä ilmiö, joka teorioiden on otettava huomioon ja joka kaipa selitystä.

Greenberg jakaa varsinaisten universaalien käsittelyn artikkelissaan kolmeen jaksoon: perusjärjestystypologia, syntaksi ja morfologia. Ensimmäisen jakson universaalit (numerot 1–7) käsittelevät lauseen peruskonstituenttien järjestystä. Näitä ovat paitsi subjekti, objekti ja verbi, myös adpositio ja sen komplementti, omistaja ja omistettava sekä substantiivi ja sitä määrittävä adjektiivi. Syntaksiosion universaalit (8–25) koskevat myös kaikki elementtien järjestystä, mutta niissä tarkastellaan lisäksi peruslauseiden ulkopuolelle kuuluvien elementtien, kuten esimerkiksi kysymyspartikkeleiden ja relatiivilauseiden paikkaa lauseissa. Morfologiaosuuden universaaleista (26–45) kolme ensimmäistä keskittyy affiksien paikkaan sanoissa, ja loppuissa on lähinnä kysymys eri kielipiillisten kategorioiden esiintymisestä ja keskinäisistä riippuvuuksista.

Yleisempiä periaatteita universaalien taustalla

Universaaleja käsittelevän artikkelin johdannossa Greenberg esittää tieteellisen metodologian peruseriaatteiden mukaisesti, että universaalien määrän tulisi olla mahdollisimman pieni, jotta suuri määrä alemman tason empiirisiä yleistyksiä voitaisiin nähdä seurauksena pienestä määrästä yleisiä periaatteita. Näiden alemman tason empiiristen yleistysten löytäminen on kuitenkin metodologisesti ensisijaista, ja artikkeli keskittyy nimenomaan tämän tason universaaleihin. Keskusteluosuudessa hahmotellaan alustavasti joitakin ylempien tason universaaleja periaatteita. Tärkeimmät näistä periaatteista ovat dominanssi ja harmonia. Dominanssilla tarkoitetaan jonkin tietyn elementtien järjestyksen hallitsevuutta vastakkaiseen järjestykseen nähden, ja harmonialla viitataan kahden toisistaan loogisesti riippumattoman järjestyksparin taipumukseen esiintyä yhdessä. Dominantti tyyppi voi esiintyä aina, mutta sen vastakohta, resessiivinen tyyppi, esiintyy vain silloin, kun kielessä on myös sen kanssa harmoninen tyyppi. Universaalien 25, ”Jos pronominaalinen objekti seuraa verbiä, myös nominaalinen objekti seuraa verbiä ($VO_{Pron} > VO_{Nom}$), taustalla on taulukon 6.4 kaltainen jakauma. (Objekti on nominaalinen lauseessa *koira söi luun* ja pronominaalinen lauseessa *koira söi sen*.)

Taulukko 6.4. Universaalien 25 taustalla oleva typologinen jakauma.

	VO_{Nom}	$O_{Nom}V$
VO_{Pron}	+	-
$O_{Pron}V$	+	+

Järjestys VO_{Nom} on dominantti, koska se voi esiintyä pronominaalisen objektin paikasta riippumatta, mutta järjestys $O_{Nom}V$ on resessiivinen, koska se voi esiintyä vain sen kanssa harmonisen $O_{Pron}V$ -järjestyksen kanssa, muttei järjestyksen VO_{Pron} kanssa, jonka kanssa se on disharmoninen. Edellä esitetyn universaalien kaksi kaltaisissa bikonditionaalisissa tapauksissa mitään järjestyksistä ei voida tunnistaa dominantiksi, vaan voimme puhua vain harmoniasuhteista; prepositiot ovat

siis harmonisia NG-järjestyksen kanssa ja postpositiot GN-järjestyksen kanssa.

Universaalien kolme (VSO > Prep) ja neljä (SOV > Post) pohjalta Greenberg päättelee, että prepositiot ovat harmonisia VS- ja VO-järjestyksien kanssa ja postpositiot SV- ja OV-järjestyksien kanssa. Näiden harmoniasuhteiden valossa voidaan ymmärtää VSO/SVO/SOV- ja Prep/Post-tyyppien keskinäistä jakaumaa maailman kielissä: Tyypissä VSO toteutuvat molemmat prepositioiden kanssa harmoniset järjestykset VS ja VO, ja kaikki VSO-kielet ovatkin prepositiokieliä. Tyypissä SVO on postpositioiden kanssa harmoninen SV-järjestys ja prepositioiden kanssa harmoninen VO-järjestys, ja siinä on sekä prepositio että postpositiokieliä. Tyypissä SOV taas toteutuvat molemmat postpositioiden kanssa harmoniset järjestykset SV ja OV, ja lähes kaikki SOV-kielet ovat postpositiokieliä. Greenberg päättelee universaalien numero kolme pohjalta myös, että prepositiot ovat dominantteja postpositioihin nähden, ja yhdistää tämän siihen havaintoon, että SVO-tyypissä, jossa harmoniasuhteet menevät ristiin, prepositiot ovat paljon postpositioita tavallisempia. Prepositioiden dominoivuus ei kuitenkaan ole täysin ongelmatonta, sillä universaalista neljä voitaisiin tehdä vastakkainen päätelmä. Erittäin tärkeänä havaintona voidaan sen sijaan pitää sitä, että laajemmin tarkasteltuna toisaalta VO-, VS-, NG- ja NA-järjestykset sekä prepositiot ja toisaalta OV-, SV-, GN- ja AN-järjestykset sekä postpositiot osoittautuvat keskenään harmonisiksi. Niiden voidaan sanoa muodostavan eräänlaisia korrelaatiokimppuja.

Dominanssi- ja harmoniasuhteet voivat olla keskenään konfliktissa, ja kuten Croft (2003, 64) toteaa, sanajärjestykskorrelaatioiden motivointi näillä periaatteilla on varhaisimpia esimerkkejä kilpaileviin motivaatioihin (*competing motivations*) perustuvien selitysten käytöstä kielitieteessä. Motivaatioiden kilpaillessa keskenään niiden vaikutukset vaihtelevat kielten (tai kielen osa-alueiden) välillä, ja tuloksena on rakenteellisia eroja kielten (tai kielen osa-alueiden) välillä. Nykyään tällaiset selitystyytit ovat tärkeitä monissa eri kielitieteellisissä lähestymistavoissa typologiasta optimaalisuusteoriaan. Pohjimmiltaan dominanssi ja harmonia ovat kuitenkin vain kielensisäisiä deskriptiivisiä periaatteita, joille funk-

tionalistisesti orientoitunut kielitieteilijä – kuten Greenberg – kaipaa kielenulkoisia selityksiä. Greenberg esittää joitakin alustavia pohdintoja siitä, mitä syitä dominanssin ja harmonian taustalla voisi olla. Keskenään harmonisten järjestysten taustalla hän näkee rakenteiden samankaltaisuuden. Esimerkiksi genetiivi- ja adpositiorakenteet voivat olla saman rakenteen ilmenemisiä joko synkronisesti (kyseisen kielen järjestyksessä tarkasteltavana olevana ajankohtana) tai diakronisesti (kyseisen kielen aiemmassa kehitysvaiheessa), joten on luonnollista, että myös niiden sanajärjestyksominaisuudet käyvät yksiin. Harmonian taustalla on Greenbergin mukaan siis rakenteelliseen samankaltaisuuteen perustuva yleistys (kysymyksessä on näin ollen analogiaan perustuva selitys). Dominanssisuhteiden taustalla on vaikeampi nähdä kaikenkattavaa, yleistä periaatetta, mutta esimerkiksi SV-järjestyksen dominanssille Greenberg ehdottaa selitykseksi kielen käytössä esiintyvää (pragmattista) taipumusta ilmaista topiikki (lauseen puheenaihe) ennen kommenttia (sitä, mitä topiikista sanotaan) – topiikki ilmaistaan tyypillisesti subjektina ja verbi taas on tyypillisesti osa kommenttia.

Greenbergin konstituenttien järjestystä koskevat universaalit ovat poikineet suuren määrän tutkimusta, ja sanajärjestyksytologia onkin ollut kielitypologian aktiivisimpia ja hedelmällisimpiä aloja – mainittakoon erityisesti Hawkinsin (1983, 1990, 1994) ja Dryerin (1988, 1991, 1992, 1997a)⁵⁰ tutkimukset. Kieliotokset ovat kasvaneet ja systematisoituneet. Uusia sanajärjestysuniversaaleja on löydetty, ja Greenbergin alkuperäisiä universaaleja on tarkennettu ja muokattu, mutta suurin osa Greenbergin esittämistä universaaleista pätee myös uusimman tutkimuksen valossa. Etenkin hänen esittämänsä korrelaatiokimput (harmoniasuhteet) ovat inspiroineet paljon jatkotutkimusta – nykyisin puhutaan VO- ja OV-sanajärjestyksytyppeistä, joista edellisessä keskenään korreloivat muun muassa VO, prepositiot, NG, ja NRel⁵¹ ja jälkimmäisessä OV, postpositiot, GN ja RelN. Myös sanajärjestykskorrelaatioiden

50. Näiden lisäksi voidaan mainita myös Dryerin 17 sanajärjestykskarttaa teoksessa *The World Atlas of Language Structures* (Haspelmath ym. 2005).

51. Rel = relatiivilause. NRel tarkoittaa siis, että relatiivilause seuraa määrittämäänsä substantiivina kuten esimerkiksi suomessa: *koira, joka haukkuu*.

(harmonian) selittäminen on saanut paljon huomiota, tärkeimpinä selitysmalleina mainittakoon Dryerin (1992) lausekkeiden haarautumisuuntaan perustuva ja Hawkinsin (1990; 1994) prosessointiin perustuvat teoriat. Dominanssisuhteet ovat jääneet taka-alalle, mutta Hawkinsin (1983) esittämä *heaviness*-periaate lienee taustalla niistä monissa. Sen mukaan hyvin raskaat, monisanaiset konstituentit, seuraavat kevyempiä konstituentteja, koska tällainen järjestys on kielenkäyttäjälle helpompi prosessoida. Näin on esimerkiksi substantiivin ja relatiivilauseen keskinäisessä järjestyksessä, jossa NRel on dominantti.

Vuoden 1963 klassikkoartikkelin merkitys typologialle on ollut suuri myös sanajärjestystypologiaa laajemmin. Se toi kielitieteelliseen keskusteluun konkreettiset universaalit ja niihin liittyvät periaatteet. Mutta mikä tärkeintä, ensimmäisenä systemaattiseen typologiseen kieliotokseen perustuvana tutkimuksena se on toiminut metodologisena esikuvana myöhemmille typologisille tutkimuksille, käsitteivät ne sitten sanajärjestystä tai muita kielenpiirteitä. Tässä mielessä sitä voidaan pitää ensimmäisenä varsinaisena typologisena tutkimuksena.

Typologinen tunnusmerkkisyys

Greenbergin tärkeitä oivalluksia on kieltenvälisen näkökulman tuominen tunnusmerkkisyyden teoriaan. Nikolai Trubetzkoy ja Roman Jakobsonin Prahan koulukunnan piirissä alun perin kehittämässä tunnusmerkkisyyden käsitteessä on kysymys piirre- tai kategoriaparien epäsymmetrisestä käyttäytymisestä kielen äännejärjestelmässä tai kieliopissa. Tällaisia piirre- tai kategoriapareja ovat esimerkiksi aspiroitu vs. ei-aspiroitu tai yksikkö vs. monikko. Kategoriaparien jäsenten epäsymmetrinen käyttäytyminen, jota tarkastellaan yksityiskohtaisesti tuonnempana, voi ilmetä esimerkiksi niiden erilaisena esiintymistaajuutena tekstissä tai erilaisina taivutusmahdollisuuksina. Trubetzkoy oli käsitellyt tunnusmerkkisyyttä ensiksi fonologiassa, ja Jakobson oli soveltanut sitä sitten kieliopillisiin kategorioihin ja semantiikkaan. Heille tunnus-

merkkisyys oli yksittäiskielten järjestelmien ilmiö. Greenberg oli kiinnostunut tunnusmerkkisyyden ja universaalien yhteydestä ja näytti, että kategoriaparien epäsymmetrinen käyttäytyminen on kieltenvälisesti pitkälti samanlaista – tunnusmerkkisyyssuhteet ovat siis kieltenvälisesti samoja, ja tiettyjen kategorioiden tai piirteiden voidaan sanoa olevan typologisesti tunnusmerkiksiä tai tunnusmerkittämiä. Yksi Greenbergin olennaisia kysymyksiä oli, missä määrin toisaalta fonologian ja toisaalta kieliopin ja leksikon tasolla näyttäytyvissä tunnusmerkkisyysilmiöissä on kysymys samasta asiasta ja mikä voisi olla taustalla vaikuttava yleisempi periaate.

Greenbergin tunnusmerkkisyysteoria on olennaisilta osiltaan esitetty monografiassa *Language Universals with Special Reference to Feature Hierarchies* (Greenberg 1966), jota voidaan edellisessä luvussa esitellyn universaaliartikkelin ohella pitää Greenbergin toisena tärkeänä klassikkokotekstinä. Vuonna 2005 ilmestyneen uusintapainoksen esipuheessa saksalainen kielitypologi Martin Haspelmath luonnehtii teosta yhdeksi 1900-luvun kielitieteen ”todellisista jalokivistä” ja on sitä mieltä, että teoksen tulisi kuulua kielitieteiden opiskelijoiden pakolliseen kurssikirjallisuuteen. Teos koostuu viidestä luvusta, joista ensimmäisessä Greenberg esittää tunnusmerkkisyyden kriteerejä yleisesti, toisessa luvussa hän käsittelee fonologiaa esimerkkejä, kolmannessa esimerkit tulevat kieliopista ja leksikosta, neljäs luku etsii näiden yhtäläisyyksiä ja taustalla olevia syvempiä motivaatioita ja viides luku soveltaa esitettyä käsitteistöä tiettyyn alueeseen, sukulaisuustermeihin, laajahkon kieliotoksen pohjalta.

Tunnusmerkkisyyden kriteerejä

Aluksi Greenberg (1966) käy läpi kriteerejä, joiden pohjalta voi erottaa tunnusmerkittömän ja tunnusmerkkisen kategorian toisistaan. Fonologiassa tärkeimmät ovat:

1. Neutralisaatio: tunnusmerkkisen ja tunnusmerkittömän ominaisuuden neutralisoituessa eli näiden välisen eron kadotessa tunnus-

merkitön ominaisuus esiintyy. Esimerkiksi saksan sananloppuisen sointiopposition neutralisoituessa soinniton foneemi voittaa: /t/ vs. /d/ – *bunt* [bʊnt] ’kirjava’ vs. *bunte* [bʊntə] ’kirjivat’, mutta *Hund* [hʊnt] ’koira’ vs. *Hunde* [hʊndə] ’koirat’; soinnillinen /d/ siis menettää sointinsa sanan lopussa ollessaan.

3. Suurempi tekstifrekvenssi: tunnusmerkkisyysparin tunnusmerkitön jäsen on tunnusmerkkistä yleisempi. Esimerkiksi vain suuväylässä ääntyvät oraalivokaalit ovat vastaavia myös nenäväylässä ääntyviä nasaalivokaaleja yleisempiä ranskassa.
3. Suurempi allofoninen variaatio: tunnusmerkittömällä foneemilla on enemmän eri ympäristöissä esiintyviä variantteja eli allofoneja kuin tunnusmerkkisellä. Esimerkiksi lounaisessa Kanadassa puhutussa nuuchahnulthissa (l. nootkassa) ei-glottalisoidut klusiilit (esim. /p/) ovat aspiroimattomia ([p]) ennen vokaaleja ja aspiroituja ([p^h]) konsonanttien edellä tai sanan lopussa esiintyessään, mutta niihin nähden tunnusmerkkisissä, glottalisoiduissa klusiileissa (esim. /p^ʔ/) tällaista allofonista variaatiota ei esiinny.⁵²
4. Suurempi foneemien määrä: tunnusmerkitöntä ominaisuutta kantavien foneemien määrä on aina vähintään yhtä suuri tai suurempi kuin sellaisten, joilla on vastaava tunnusmerkkinen ominaisuus. Esimerkiksi oraalivokaalifoneemeja on aina yhtä paljon tai enemmän kuin nasaalivokaalifoneemeja – ranskassa oraalivokaaleja on 12: /i, e, ε, a, y, ø, œ, ə, u, o, ɔ, a/ ja nasaalivokaaleja 4: /ẽ, œ̃, ɔ̃, ã/.
5. Perusallofoni: foneemin perusallofoni on allofoni, jonka ominaisuudet ovat tunnusmerkittäviä muihin allofoneihin nähden. Esimerkiksi suomessa oraalivokaaleilla on nasalisoitunut allofoni nasaalikonsonanttien jäljessä: *nasta* [nãsta], mutta perusallofoniksi voidaan tunnistaa yleisempi, muissa ympäristöissä esiintyvä oraalinen allofoni: *lasta* [lasta].

52. Glottalisoidussa äänteessä on varsinaisen ääntöpaikan lisäksi toissijainen artikulaatio kurkunpäässä eli glottiksessa, joka sulkeutuu osittain tai kokonaan. Aspiraatio taas tarkoittaa äänteen yhteydessä kuuluvaa h-maista äännettä.

Kieliopissa ja leksikossa Greenberg käsittelee seuraavia yhdeksää tunnusmerkkisyyskriteeriä:

1. Nollamerkintä: tunnusmerkitön kategoria, esimerkiksi yksikkö, voi olla merkitsemätön (esim. suomen *koira*), mutta tunnusmerkkinen, esimerkiksi monikko, on merkitty (esim. suomen *koirat*, jossa monikko on merkitty *t*-päätteellä). Tunnusmerkittömän kategorian nollamerkinnän vastakohtana voidaan puhua tunnusmerkkisen kategorian ilmimerkinnästä.
2. Synkretismi: tunnusmerkittömässä kategoriassa tehdyt distinktiot neutralisoituvat usein tunnusmerkkisessä kategoriassa. Esimerkiksi saksan artikkelissa erotetaan yksikössä kolme sukua (feminiini *die*, maskuliini *der*, neutri *das*), mutta monikossa nämä distinktiot neutralisoituvat: suvusta huolimatta monikon artikkeli on *die*.
3. Fakultatiivinen merkintä: tunnusmerkkistä kategoriata ei ole pakko ilmaista, vaan tunnusmerkitön kategoria voi viitata myös tunnusmerkkiseen. Esimerkiksi koreassa tunnusmerkittömällä muodolla (yksiköllä) voi tilanteen mukaan viitata yhteen tai useampaan tarkoitteeseen, mutta monikon päätteellä *-ül* voidaan ilmaista monikollisuus tarvittaessa. Sana *kae* ’koira’ voi siis viitata joko yhteen tai useampaan koiraan, ja tavallisesti konteksti riittää kertomaan, puhutaanko yhdestä vai useammasta. Jos kuitenkin on tarvetta eksplisiitisti ilmaista tarkoitteen monikollisuus, voidaan käyttää päätettä *-ül*.
4. Kontekstuaalinen neutralisaatio: tietyissä konteksteissa kahden olemassa olevan kategorian välinen ero neutralisoituu ja käytetään tunnusmerkittömän kategorian muotoa. Esimerkiksi unkarissa substantiivit ovat lukusanan jälkeen yksikössä: *könyv* ’kirja’, *könyvek* ’kirjat’, *egy könyv* ’yksi kirja’, *két könyv* ’kaksi kirjaa’.
5. Epäsäännöllisyys: tunnusmerkittömissä kategorioissa on tunnusmerkkisiä enemmän epäsäännöllisyyttä ja allomorfaa. Esimerkiksi saksan datiivin monikossa päätte on *-(e)n*, mutta yksikön datiivin muodostus vaihtelee sanan taivutustyyppin (ja suvun) mukaan.
6. Defektiivisyys: tunnusmerkkisestä kategoriasta voi puuttua joitakin

tunnusmerkittömässä läsnä olevia kategorioita. Esimerkiksi ranskan subjunktiivilla ei ole futuuria, vaikka tunnusmerkittömällä indikaatiivilla on.

7. Dominoivuus:⁵³ heterogeeniseen ryhmään viitattaessa tunnusmerkitön muoto edustaa koko ryhmää. Esimerkiksi espanjassa maskuliinimuoto *los hijos* viittaa lapsiin, vaikka osa lapsista olisikin tyttöjä.
8. Kongruenssi *a potiori* (vahvemman mukaan): jos tunnusmerkkisyysparin eri jäseniin kuuluvilla sanoilla on jokin yhteinen kongruoiva määrite (esim. adjektiivi), kongruenssi määräytyy tunnusmerkittömän kategorian mukaan. Esimerkiksi espanjassa lauseessa *el hijo y la hija son buenos* 'poika ja tyttö ovat hyviä' sekä maskuliiniseen että feminiiniseen lapsi-sanaan liittyvä adjektiivi *buenos* on maskuliinimuotoinen.
9. Frekvenssi: tunnusmerkittömän kategorian, esimerkiksi yksikön, yleisyys tekstissä (tekstifrekvenssi) on tunnusmerkistä, esimerkiksi monikkoa suurempi.

Yleisempiä kieltä sääteleviä periaatteita kohti pyrkiessään Greenberg yhdistelee mahdollisuuksien mukaan tunnusmerkkisyysominaisuuksia ja pohtii, mitkä toisaalta fonologiaa ja toisaalta kielioppia ja leksikkaa koskevat tunnusmerkkisyysominaisuudet vastaavat toisiaan. Fonologisen neutralisaatiokriteerin ilmeinen kieliopillis-leksikaalinen pari on kontekstuaalinen neutralisaatio. Greenberg (1966, 58) muotoilee yleisemmän kriteerin seuraavasti: ”kun jossakin tietystä luokassa tai ympäristössä ei esiinny kontrastia sellaisten {lekseemien/foneemien} joukon sisällä, jotka eroavat toisistaan vain yhden piirteen osalta, tunnusmerkitön piirre on se piirre, joka esiintyy tässä ympäristössä.” Toista fonologista kriteeriä, frekvenssiä, vastaa yhtä ilmeisesti kieliopillis-leksikaalinen frekvenssikriteeri. Kolmanteen fonologiseen kriteeriin, allofoniseen variaatioon, voidaan yhdistää kieliopillis-leksikaalisella alueella

53. Greenbergin käyttämä englanninkielinen termi on *dominance*, mutta koska suomessa on mahdollista käyttää eri muotoa, puhun dominoivuudesta tehdäkseni eron implikationaalisten universaalien yhteydessä esiteltyyn dominanssin käsitteeseen.

tunnusmerkittömän kategorian suurempi allomorfinen variaatio. Neljäs tunnusmerkkisen kategorian ominaisuus fonologiassa on foneemien pienempi määrä, ja tätä vastaa kieliopissa ja leksikossa Greenbergin (1966, 59) mukaan synkretismi – siis samoin kuin ranskassa foneemidistinktioiden määrä pienenee tunnusmerkkisen ominaisuuden nasaalisuus vallitessa, samoin monikossa, joka on tunnusmerkkinen kategoria, häviää artikkelissa ja demonstratiivissa ero maskuliinin ja feminiinin välillä. Viidennen fonologisen tunnusmerkkisyysominaisuuden, perusallofonin, kanssa yhtenevänä kieliopillis-leksikaalisena ominaisuutena Greenberg näkee kongruenssin *a potiori*, joka kuitenkin on kriteerinä marginaalinen ja soveltuu mahdollisesti vain sukukategorioihin.

Entä loput neljä kielioppia ja leksikkaa koskevaa tunnusmerkkisyysominaisuutta – mitkä fonologiset ominaisuudet niitä vastaavat? Dominoivuus voidaan sivuuttaa marginaalisena, ehkä vain numerusta koskevana ilmiönä. Defektiivisyys taas on mahdollista luokitella synkretismin alatyypiksi, ja se yhdistyy siten jälkimmäisen tavoin foneemien määrään. Fakultatiivinen merkintä taas voidaan yhdistää neutralisaatioon sikäli, että tunnusmerkitön kategoria edustaa koko tunnusmerkkisyysparia. Huomattakoon kuitenkin, ettei fakultatiivinen merkintä koske läheskään kaikkia kieliopillisia kategorioita. Nollamerkintä sen sijaan on olennainen tunnusmerkittömyyden kriteeri kieliopissa ja leksikossa, ja sille ei löydy vastinetta fonologiassa. Tämä on tietysti myös täysin odotuksenmukaista, sillä foneemit eivät merkitse kategorioita, vaan ainoastaan erottelevat niitä (ja merkityksiä yleisemmin). Greenberg on näin onnistunut yhdistämään fonologisen ja kieliopillis-leksikaalisen tason tunnusmerkkisyysominaisuudet toisiinsa ja redusoimaan ne viiteen kuuteen erilliseen ominaisuuteen.

Tunnusmerkkisyys kieltenvälisenä ilmiönä

Greenbergin tärkeimpiä kontribuutioita tunnusmerkkisyys-teoriaan on tunnusmerkkisyys-yden ymmärtäminen kieltenvälisenä ilmiönä. Edellä käsiteltyjen tunnusmerkkisyys-yden kriteerien mukaiset epäsymmetriat kategorioiden merkinnässä ja käyttäytymisessä ovat samanlaisia eri kie-

lissä, oli kysymys sitten fonologisista ilmiöistä, kuten nasaalisuudesta tai aspiraatiosta, tai morfosyntaktisista kategorioista, kuten monikko tai negaatio. Kielestä toiseen siis toistuu kuvio, jossa esimerkiksi negaatio on affirmaatioon nähden ilmimerkitty, siinä tehdään vähemmän distinktioita kuin myönnössä, se on myöntöä harvinaisempi tekstissä ja niin edelleen. Tunnuksmerkkisyys osoittautuu näin kieltenvälisesti päteväksi korrelaatioksi tiettyjen ominaisuuksien välillä. Kategorioiden väliset tunnuksmerkkisyysuhteet eivät Greenbergille selity yksittäisten kielten systeeminsisäisinä ominaisuuksina, vaan niille on löydettävissä kielenulkoisia selityksiä, jotka ovat pitkälti universaaleja. Palaan näihin selityksiin hieman tuonnempana.

Kieltenvälisenä ilmiönä tunnuksmerkkisyysuhteet voidaan esittää implikationaalisina universaaleina, joissa tunnuksmerkkinen kategoria muodostaa implikaation ehdon (*implicans*) ja tunnuksmerkitön implikoidun ominaisuuden (*implicatum*). Monia tunnuksmerkkisyyden kriteereitä havainnollistettiin edellä yksikön ja monikon epäsymmetrisellä käyttäytymisellä. Näitä esimerkkejä voidaan esittää implikationaalisten universaalien muodossa seuraavasti:

- Neutralisaatio: jos tunnuksmerkkinen kategoria voi esiintyä tietyssä kontekstissa, myös tunnuksmerkitön voi. Esimerkiksi yksikkö voi esiintyä kaikissa niissä ympäristöissä, joissa monikkokin (mutta monikko ei välttämättä kaikissa niissä, joissa yksikkö – turkissa ja unkarissa lukusanan jälkeen ei esiinny monikkomuotoa).
- Frekvenssi: jos tunnuksmerkkinen kategoria esiintyy tietyllä taajuudella tekstissä, tunnuksmerkitön esiintyy vähintään yhtä monesti. Esimerkiksi yksikön esiintymistiheys on vähintään yhtä suuri kuin monikon (itse asiassa paljon monikkoa suurempi kaikissa kielissä, joissa ero tehdään).
- Allofoninen tai allomorfinen variaatio: jos tunnuksmerkkisellä kategorialla on tietty määrä allofoneja tai allomorfeja, tunnuksmerkkisellä kategorialla on vähintään yhtä monta. Esimerkiksi saksassa yksikön datiiivin muodostus vaihtelee sanan taivutustyyppin (ja suvun) mukaan, mutta monikossa datiiivin päätte on aina *-(e)n*.

- Synkretismi: jos jokin distinktio tehdään tunnuksmerkkisessä kategoriassa, se tehdään myös tunnuksmerkittömässä. Esimerkiksi jos sukuero tehdään monikossa, se tehdään myös yksikössä – espanjassa maskuliini ja feminiini erotellaan sekä yksikössä *el hijo* 'poika' vs. *la hija* 'tyttö' että monikossa *los hijos* 'pojat' vs. *las hijas* 'tytöt', mutta saksassa maskuliini, feminiini ja neutri erotellaan vain yksikössä *der Mann* 'mies' vs. *die Frau* 'nainen' vs. *das Pferd* 'hevonen', muttei monikossa *die Männer* 'miehet' vs. *die Frauen* 'naiset' vs. *die Pferde* 'hevoset'.

Todettakoon myös, että koska tunnuksmerkitön kategoria on aina impikaation *implicatumissa*, se on dominantti, kun taas tunnuksmerkkinen kategoria on resessiivinen.

Merkittävä kehitys tunnuksmerkkisyyden teoriassa on myös tunnuksmerkkisyyden näkeminen skalaarisena eli asteittaisena ilmiönä. Niinpä tunnuksmerkkisyydessä ei olekaan enää kysymys binaarisesta erosta kahden kategorian välillä, vaan jokin kategoria voi olla enemmän tai vähemmän tunnuksmerkkinen kuin toinen ja tunnuksmerkkisyysuhteita voidaan tarkastella asteikolla useamman kategorian välillä. Numeruksen tapauksessa voimme siis todeta, että siinä missä monikko on tunnuksmerkkinen suhteessa yksikköön, duaali on tunnuksmerkkinen suhteessa monikkoon ja siten tunnuksmerkkisin näistä kolmesta kategoriasta. Tässä on siis tunnuksmerkkisyysjärjestys, jonka tunnuksmerkittömässä päässä on yksikkö ja tunnuksmerkkisessä duaali: yksikkö < monikko < duaali – tästä motivoituu myös vuonna 1966 julkaistun teoksen otsikon muotoilu ”with special reference to feature hierarchies”. Frekvenssi on yksi tunnuksmerkkisyyden kriteereistä ja mahdollistaa osaltaan tunnuksmerkkisyyden kvantifioinnin skalaarisessa tulkinnassa: niinpä yksikkö on yleisin lukukategorioista, monikko seuraavaksi yleisin ja duaali näistä kolmesta harvinaisin. Huomattakoon tässä yhteydessä myös, että frekvenssi on kriteereistä ainoa, joka on kaikissa tilanteissa käyttökelpoinen: kaikki tunnuksmerkittömät kategoriat eivät aina ole nollamerkittyjä, synkretismiä ja neutralisaatiota ei esiinny läheskään jokaisessa tunnuksmerkkisyysparissa kaikissa kielissä, mutta frekvenssieroihin voidaan aina kiinnittää huomiota.

Kun muistamme, että tunnusmerkkisyysuhteet voidaan ilmaista implikationaalisin universaalein, tunnusmerkkisyysasteikot osoittautuvat implikationaalisiksi hierarkioiksi, joissa tunnusmerkkinen kategoria implikoi asteikolla vähemmän tunnusmerkkisiä kategorioita tai niiden ominaisuuksia. Synkretismiä yksikössä ja monikossa koskeva implikationaalinen universaali voidaan nyt esittää laajempaan hierarkiaan: jos sukuero tehdään duaalissa, se tehdään myös monikossa, ja jos se tehdään monikossa, se tehdään myös yksikössä. Yksinkertaiset implikationaaliset universaalit voivat näin osoittautua osiksi laajempia implikationaalisia hierarkioita. Sellaisetkin implikationaaliset universaalit, jotka eivät ole osa jotakin laajempaa hierarkiaa, voidaan nähdä kaksijäsenisinä hierarkioina. Todettakoon, että implikationaalisin universaalein voidaan myös ilmaista tunnusmerkkisten ja -merkittömien kategorioiden esiintymistä kielissä. Tunnusmerkkisen kategorian läsnäolo kielessä implikoi tunnusmerkittömän kategorian läsnäoloa. Siis jos kielessä on monikko, siinä on myös yksikkö; tai laajempaan hierarkiaan: jos kielessä on duaali, siinä on myös monikko ja yksikkö. Kuten yksinkertaisessa implikationaalisessa universaalissa, ei implikationaalisessa hierarkiassakaan voida päätellä mitään tunnusmerkittömästä tunnusmerkkisen suuntaan; monikon läsnäolo tai ominaisuudet eivät siis kerro mitään duaalin ole-massaolosta tai ominaisuuksista kielessä.

Selittäviä periaatteita tunnusmerkkisyyden taustalla

Greenbergille tunnusmerkkisyyskorrelaatiot eivät selity yksittäisten kielten systeemisistä ominaisuuksista, vaan hän näkee niiden taustalla kielenulkoisia tekijöitä, joita voidaan pitää pitkälti universaaleina. Hän vihjaa (1966, 60–61), että ilmiön voisi nähdä hahmopsykologian kuvio-tausta-erottelun (*figure-ground*) valossa siten, että tunnusmerkitön kategoria (oletus- tai perustapauksena) edustaa taustaa ja tunnusmerkkinen (erikoistapauksena) taustasta erottuvaa kuviota.⁵⁴ Myöhemmin

54. Huomattakoon kuitenkin, että vaikka tämä pätee diskurssin tasolla, se ei välttämättä päde kategorioiden kantamista merkityksistä. Diskurssissa tunnusmerkitön on olettamus eli perustapaus (tausta) ja tunnusmerkkinen on erikoistapaus (kuvio). Jos

(1966, 66–71) hän nostaa frekvenssin erittäin tärkeään rooliin. Frekvenssi on toki itse yksi tunnusmerkkisyyden kriteereistä, mutta sillä on myös tärkeä rooli muiden tunnusmerkkisyysominaisuuksien taustalla. Tämä pätee Greenbergin mukaan erityisesti kielioppiin ja leksikkoon, mutta fonologiassa frekvenssi-ilmiot ovat ennemminkin perustavammanlaatuisten diakronisten prosessien tulosta. Näistä prosesseista tärkeimpänä Greenberg mainitsee kompleksimman (tunnusmerkkisemmän) elementin taipumuksen menettää kompleksinen merkintänsä silloin, kun se ei enää kontrastoi eli muodosta vastakohtaparia tunnusmerkittömän kanssa. Fonologian ja kieliopin tai leksikon välillä on se olennainen ero, että jälkimmäisissä puhuja valitsee, mitä sanoo, mutta fonologiassa valintoja tehdään vain harvoin, esimerkiksi taiteellisista syistä runoudessa. Frekvenssin erilainen rooli on sidoksissa tähän eroon – kieliopissa ja leksikossa käytettyjen elementtien frekvenssi on riippuvainen siitä, mitä puhuja haluaa sanoa. Nollamerkintä ja fakultatiivinen merkintä ovat suoraa seurausta tunnusmerkittömän kategorian yleisyydestä – yleisintä kategoriaa ei tarvitse merkitä, ja on siis ekonomista jättää se merkitsemättä. Epäsäännöllisen morfologian suurempi määrä tunnusmerkittömässä kategoriassa selittyy sillä, että epäsäännöllisyydet säilyvät helpommin yleisissä, paljon käytetyissä kategorioissa ja harvinaisemmissa ne todennäköisemmin säännöllistyvät analogian vaikutuksesta. Toisaalta taas esimerkiksi ääntenmuutosten aikaansaama synkretismi säilyy helpommin harvinaisemmassa kategoriassa, kun taas yleisemmässä kategoriassa on useammin tarvetta tehdä distinktiot mahdollisimman selvästi ja siten on enemmän painetta luoda uudismuodosteita distinktioiden palauttamiseksi. Greenberg (1966, 70) toteaa, että se, miksi tietyt kieliopilliset kategoriat ja leksikaaliset merkitykset ovat yleisempiä kuin toiset, on vielä erikseen selitettävä. Frekvenssi on siis itsekin selitystä kaipaava ilmiö. Hänen mukaansa on kuitenkin toden-

kuitenkin ajatteleminen niitä asiainloja, joihin esimerkiksi myöntö- ja kieltolauseet viittaavat, voimme todeta, että kieltolauseet viittaavat taustaan, tapahtumien puutteeseen, siis siihen, ettei universumissa ole muutosta, kun taas myöntölauseissa viitataan taustasta erottuviin tapahtumiin, muutokseen universumissa (vrt Givón 1978, 103–108; Miestamo 2005, 199).

näköistä, ettei eri kategorioiden frekvenssien takaa löydy yhtä selittävä periaatetta. Frekvenssi-ilmiöiden taustalla on koko sen maailman kompleksisuus, josta kieli kertoo ja jossa sitä käytetään.

Korostaessaan frekvenssin merkitystä Greenberg on varhainen käyttöpohjaisen ajattelun edustaja, ja hän on suoraan vaikuttanut monen tällä hetkellä näitä ajatuksia esillä pitävän tärkeän teoreetikon ajatukseen. Frekvenssin merkityksestä ansaitsee tulla suoraan siteeratuksi seuraava Greenbergin katkelma (Greenberg 1966, 69): ”Frekvenssi, joka ei määritelmän mukaan kuulu *la langueen*, on tosiasiaa aina läsnäoleva ja vahva tekijä kieliopillisten kategorioiden kehityksessä ja auttaa siten selittämään todellisuudessa löydettyjen synkronisten tilojen tyyppejä.” Tässä kiteytyy myös Greenbergin näkemys synkronian ja diakronian suhteesta: synkroniset tilat ovat diakronisten prosessien tulosta, ja kielioppia säätelevät funktionaaliset tekijät ovat pohjimmiltaan diakronisia prosesseja ohjailevia tekijöitä, jotka sitten heijastuvat kielen synkronisiin tiloihin. Tämä näkemys on yleinen nykyfunktionalistien keskuudessa. Palaan diakronian ja synkronian suhteeseen seuraavassa luvussa.

Tunnusmerkkisyys ja Greenbergin perintö

Tunnusmerkkisyys on tämän päivän typologisessa tutkimuksessa tärkeä taustakäsite. Sen moderni tulkinta perustuu yhä Greenbergin työlle. Croft (2003) on selkiyttänyt ja yksinkertaistanut Greenbergin alkuperäistä tunnusmerkkisyyskäsitteistä jakamalla sen kolmeen pääkriteeriin:⁵⁵

55. Greenberg erottelee terminologiassaan kategorian (esim. luku) ja sen arvot (esim. yksikkö, monikko, duaali). Kriteerien nimistä rakenteellinen koodaus (*structural coding*) ja taivutuspotentiaali (*inflectional potential*) ovat mielestäni ongelmallisia. Rakenteellinen koodaus ei ole ainoa kriteeri, jossa kyse on kategorioiden rakenteellisista ominaisuuksista. Taivutuspotentiaali taas voidaan nähdä laajempina kuin vain taivutukseen rajoittuvana ilmiönä. Esimerkiksi negaatiossa tehdään usein vähemmän kieliopillisia distinktioita kuin myönnössä, ja kyseeseen tulevat distinktiot voivat olla yhtä hyvin vapain kuin sidonnaisinkin morfeemein ilmaistuja. Siksi olen toisaalla (Miestamo 2007, 294) käyttänyt näistä mielestäni osuvampia termejä *overt coding* (ilmikoodaus) ja *paradigmatic potential* (paradigmaattinen potentiaali).

Alaviitettä piti tiivistää, jotta taittoon ei olisi tullut aukkoa: poistin yhden ”minusta”-sanon ja tiivistin fonttia - Onko ok?

1. Rakenteellinen koodaus (*structural coding*): kieliopillisen kategorian tunnusmerkistä arvoa ilmaistaan vähintään yhtä monella morfeemilla kuin kategorian tunnusmerkitöntä arvoa (Croft 2003, 92).
2. Käyttäytymispotentiaali (*behavioural potential*):
 - a) taivutuspotentiaali (*inflectional potential*): jos tunnusmerkkisellä arvolla on tietty määrä muodollisia distinktioita taivutusparadigmassa, tunnusmerkittömällä arvolla on vähintään yhtä monta muodollista distinktiota samassa paradigmassa (Croft 2003, 97).
 - b) distribuutiopotentiaali (*distributional potential*): jos tunnusmerkkinen arvo esiintyy tietyssä määrässä eri kieliopillisia ympäristöjä (konstruktiotyyppejä), tunnusmerkitön arvo esiintyy myös ainakin niissä ympäristöissä, joissa tunnusmerkkinen esiintyy (Croft 2003, 98).
3. Tekstifrekvenssi: jos kategorian typologisesti tunnusmerkkinen arvo esiintyy tietyllä taajuudella tekstiotoksessa, tunnusmerkitön arvo esiintyy ainakin yhtä taajaan (Croft 2003, 110).

Croft käyttää tästä tunnusmerkkisyyskäsitteestä termiä ”typologinen tunnusmerkkisyys” korostaakseen, että se on kieltenvälisesti pätevä korrelaatio tiettyjen kriteerien välillä. Kuten Greenbergillä, myös Croftilla frekvenssi on yksi tunnusmerkkisyyden kriteereistä ja samalla muita kriteereitä selittävä tekijä. Croftin frekvenssiselityksessä ekonomia ja ikonisuus ovat tärkeässä osassa. Myös Haspelmath (2006) näkee frekvenssin roolin ratkaisevana ja menee niinkin pitkälle, että ehdottaa koko typologisen tunnusmerkkisyyden käsitteen korvaamista yksinkertaisuuden nimissä frekvenssillä, jonka kanssa se hänen mukaansa on yhtenevä. Tämä ehdotus on kuitenkin ongelmallinen: ensiksikin kaikki tunnusmerkkisyysuhteet eivät selity yksinomaan frekvenssillä, ja toiseksi on teoreettisesti ongelmallista samastaa empiirisesti havaittavissa oleva ilmiö sen ehdotettujen selitysten kanssa (ks. tarkemmin Miestamo 2007, 308–309).

Tässä luvussa olen pyrkinyt esittelemään Greenbergin tärkeimmän annin tunnusmerkkisyyden teoriatteelle ja tuomaan esille *Language Universals* -teoksen merkityksen typologisen tunnusmerkkisyysteo-

rian perustana. Edelleen olen pyrkinyt havainnollistamaan Greenbergin merkittävyyttä funktionalistiselle ja käyttöperusteiselle kielitieteelle myös kielitypologiaa laajemmin. Kuten Haspelmath esipuheessaan (2005) toteaa, teoksen tunnettuutta on saattanut vähentää sen hie-man kryptinen nimi *Language Universals with Special Reference to Feature Hierarchies* ("Kielen universaalit erityisesti piirrehierarkioiden kannalta"), ja sopivampi otsikko olisi ollut esimerkiksi Haspelmathin ehdottama *Typological Markedness Theory* ("Typologinen tunnusmerk-kisyysteoria") tai *Markedness and Language Universals* ("Tunnusmerk-kisyys ja kielen universaalit"). Universaaleista teoksessa todellakin on kyse, vaikkei niitä olekaan nostettu tekstistä esiin yhtä selvästi kuin edellä käsitellyssä Greenbergin Dobbs Ferryn konferenssiartikkelissa (1963a). Haspelmath (2005, xii–xiv) tuo tämän havainnollisesti esiin ris-tiintaulukoimalla Greenbergin tunnusmerk-kisyyden kriteerit ja käsitel-lyt fonologiset, kieliopilliset ja leksikaaliset ilmiöt. Näin laskien hän saa tulokseksi yli 230 universaalia.

Typologian dynamisaatio – diakronian rooli Greenbergin ajattelussa

Typologista tietoa oli käytetty ennen Greenbergiä hyväksi kielihisto-riassa ohjaamaan kantakielten rekonstruktioita (ks. mm. Jakobson 1958): uniformitarismin periaatteen mukaisesti tuli välttää rekonstruoimasta kantakieliin sellaisia ominaisuuksia, joita ei typologisessa tutki-muksessa ole olemassa olevista kielistä löydetty. Greenberg laajensi ja syvensi typologian ja diakronisen kielitieteen vuorovaikutusmahdol-lisuuksia moneen suuntaan. Hän puhui typologian dynamisaatiosta, jossa tärkeää on synkronisten tilojen näkeminen vaiheina diakroni-sissa muutosprosesseissa. Kielenmuutoksia säätelevät tekijät vaikutta-vat kielten rakenteellisiin ominaisuuksiin, ja kielten synkroniset tilat motivoituvat näin diakronian kautta. Kielen ilmiöiden motivaatiot oli-vat Greenbergille siis viime kädessä kielenmuutosta ohjailevia tekijöitä.

Diakronialla oli alusta asti tärkeä sija hänen ajattelussaan, ja diakronis-ten ilmiöiden merkitys korostui Greenbergin myöhemmissä typologiaa ja universaaleja koskevissa kirjoituksissa (Greenberg 1974, 1978a, 1995). Kielenmuutoksen tärkeys kielen rakenteiden ymmärtämiselle ja ylipää-tään synkronian ja diakronian intiimi suhde periytyvät Greenbergiltä vahvana tämänpäivän typologiseen kielitieteeseen. Tässä luvussa mai-nitsen lyhyesti joitakin Greenbergin tärkeimpiä typologiaa ja diakro-niaa koskevia ajatuksia.

Pohtiessaan abstraktilla tasolla rakenteen mahdollisia muutoksia tyypistä toiseen Greenberg (ks. esim. 1978a, 67–76) osallistuu myös kes-kusteluun ihmiskielen alkuperästä. Muutoksissa kahden synkronisen tilan (tyypin) A ja B välillä on seuraavat neljä loogista mahdollisuutta:

1. Muutos on mahdollinen sekä A:sta B:hen että B:stä A:han.
2. Muutos on mahdollinen A:sta B:hen muttei B:stä A:han.
3. Muutos on mahdollinen B:stä A:han muttei A:sta B:hen.
4. Muutos ei ole mahdollinen kumpaankaan suuntaan.

Greenberg pitää todennäköisenä hypoteesia, jonka mukaan aina, jos on olemassa kaksi tai useampia vaihtoehtoisia tyyppettä, esimer-kiksi tonaaliset (eli sävelkorkeudella merkityseroja tekevät) ja ei-tonaa-liset kielet, jokaiselle tyypille on olemassa jokin tapa, jolla rakenne tai kieli voi muuttua tyypin mukaiseksi tai pois tyypistä. Jos kielten ei olisi mahdollista muuttua esimerkiksi tonaalisesta tyypistä ei-tonaali-seen tyyppiin ja päinvastoin, olisi välttämätöntä, että alkukieliä on ollut enemmän kuin yksi ja että nykyiset tonaaliset kielet olisivat tonaali-sen alkukielen ja ei-tonaaliset kielet ei-tonaalisen alkukielen jälkeläi-siä. Myös tilanne, jossa muutos voisi tapahtua vain yhteen suuntaan, on epätodennäköinen, koska tällöin jossakin vaiheessa toinen tyyppi olisi todennäköisesti kadonnut kokonaan. Hypoteesista voidaan esittää vah-vempi muotoilu, jonka mukaan jokaisesta tyypistä on olemassa aina-kin jokin muutospolku, joka johtaa suoraan tai epäsuorasti jokaiseen toiseen tyyppiin. Tämä vahvempi hypoteesi sulkee pois myös sen mah-

dollisuuden, että neljän tyyppin tyypologiassa muutos olisi mahdollinen toisaalta tyyppien A ja B ja toisaalta tyyppien C ja D välillä, mutta ei esimerkiksi A:sta C:hen tai päinvastoin.

Greenberg (1978a, 75–76) pohtii tyyppien muutoksia myös niiden todennäköisyyden kannalta ja kiinnittää huomiota toisaalta tyyppien syntymistodennäköisyyteen ja toisaalta niiden stabiilisuuteen (katoamistodennäköisyyteen). Jotkin tyypit tai ilmiöt ovat laajalle levinneitä maailman kielissä, koska niiden syntymisprosessien todennäköisyys on korkea ja ne ovat kerran synnyttyään stabiileja. Toiset tyypit taas ovat harvinaisia, koska ne syntyvät epätodennäköisten muutosten seurauksena ja ne ovat epästabiileja eli katoavat helposti kielistä. Jos ilmiö on sekä todennäköinen että stabiili, se on universaali tai lähes universaali. Esimerkkinä Greenberg mainitsee laveat etuvokaalit. Jos ilmiö on todennäköinen mutta epästabiili, se on melko yleinen ja jakautunut tasaisesti eri kielikuntiin, esimerkiksi nasaalivokaalit. Jos ilmiö on epätodennäköinen mutta stabiili, se on melko yleinen maailman kielissä, mutta rajoittuu pieneen määrään kielikuntia, joiden sisällä se sitten on hyvin yleinen, esimerkiksi vokaalisointu. Jos ilmiö on sekä epätodennäköinen että epästabiili, se on harvinainen ja esiintyy hajanaisesti eri kielikunnissa, esimerkkinä velaariset implosiivit.⁵⁶

Tärkeä Greenbergin (ks. esim. 1978a, 72–73) oivallus on myös se, että vaikeasti luokiteltavat rajatapaukset ja kielen variaatio kahden tyyppin välillä ovat usein tulkittavissa meneillään olevaksi muutokseksi rakennetyypistä toiseen. Esimerkiksi numeraalin ja substantiivin keskinäinen järjestys voi joissakin kielissä vaihdella sen mukaan, mistä numeraalista on kysymys – klassisessa arabiassa luku I seuraa määrittämäänsä substantiivia, luvut 2–10 voivat joko seurata tai edeltää, ja kymmentä suuremmat yleensä edeltävät substantiivia. Tällaiset variaatiotilanteet johtuvat yleensä muutoksesta NNum-järjestyksestä NumN-järjestykseen tai päinvastoin. Saman periaatteen mukaisesti esimerkiksi suomen VO-sanajärjestysharmoniasta poikkeavien sanajärjestyksominaisuuksien

56. Velaariset äänteet ääntyvät pehmeässä kitalaessa (esim. k). Implosiiveissa ilmapirtta kulkee takaperin eli suusta keuhkoihin päin.

– GN ja postpositiot – ja pre- ja postpositioiden välisen variaation voidaan nähdä heijastelevan aiempaa OV-järjestystä ja meneillään olevaa muutosta kohti harmonista VO-järjestystä. Tätä ajatusta on soveltanut Croft (1991) tutkiessan kielitorakenteiden kehitystä. Standardikiellon eli tavallisen verbilauseen kiellon ja olemassaoloa ilmaisevan eksistentiaalilauseen kiellon suhde voi kielissä olla kolmen eri tyyppin mukainen. Näiden lisäksi joissakin kielissä on eri tyyppien keskinäistä variaatiota, joka siis on tulkittavissa meneillään olevaksi muutokseksi. Kielenmuutoksen yleisten periaatteiden mukaisesti voidaan päätellä muutosten suunta, ja standardikielitorakenteiden kehitys eksistentiaalirakenteiden kiellosta osoittautuu sykliseksi kehityskuluksi.

Lopuksi

Olen tässä kirjoituksessani esitellyt Joseph Greenbergin tärkeintä antia kielitypologian ja yleisemmin funktionalistisen ja käyttöpohjaisen kielitieteen teorian ja metodologian kehittämisessä. Hän toi kielitieteeseen laajaan kielen vertailuun perustuvan tyypologisen metodin ja tähän pohjautuvan universaalkäsityksen. Hän kehitti tunnusmerkkisyyden käsitettä ja osoitti sen merkityksen kieltenvälisessä tutkimuksessa, vaikutti vahvasti näkemykseen kielen käytön merkityksellisyydestä kielen konventioita säätelevänä tekijänä ja korosti diakronian huomioon ottamisen tärkeyttä kielen synkronisten ilmiöiden ymmärtämisessä. Greenbergin voidaan sanoa perustaneen modernin kielitypologian, joka on sittemmin kasvanut yhdeksi tärkeimmistä yleiskielitieteellisistä lähestymistavoista kieleen. Hän ei kuitenkaan perustanut koulukuntaa – typologia ei ole koskaan ollut tiukkarajainen tai dogmaattinen teoria vaan erilaisia näkemyksiä sulattava kielitutkimuksen viitekehys. Kuten on jo todettu, Joseph Greenberg ei ole vain typologian klassikko, vaan hänen työnsä on antanut paljon myös funktionalistiselle kielitieteelle ja käyttöpohjaiselle ajattelulle yleensä. Monet tunnetut funktionalistisen kielitieteen teoreetikot ovat joko olleet Greenbergin oppilaita tai

saaneet epäsuoria vaikutteita häneltä. Greenbergiä voidaan syystä pitää yhtenä 1900-luvun huomattavimmista kielitieteilijöistä.

7. Oswald Ducrot, Ranskan *Monsieur Argumentation*

Ulla Tuomarla

Oswald Ducrot on syntynyt vuonna 1930 Pariisissa. Hän on koulutukseltaan filosofi ja työskennellyt vuodesta 1968 vuoteen 1999 maineikkaassa *École pratique des hautes études en sciences sociales* -korkeakoulussa Pariisissa. Hän on julkaissut kaiken kaikkiaan 12 kielitieteellistä teosta ja satakunta artikkelia. Hänen erikoisalojaan ovat lingvistiikan historia, logiikan ja kielen suhde sekä 1970-luvulta alkaen argumentaatio.

Ducrot edustaa pragmatiikan ranskankielistä perinnettä, sillä hänen katsotaan olevan sodanjälkeisen Ranskan kuuluisimman strukturalistikielitieteilijän, Émile Benvenisten (1902–1976) enonsiaatioteorian⁵⁷ jatkaja ja kehittäjä. Sukulaisuus Benvenisten kanssa näkyy Ducrot'n tuotannossa tavassa, jolla hän on kiinnostunut paitsi lausumasta val-

57. Enonsiaatioteoria vastaa Ranskassa pitkälle sitä, mitä angloamerikkalaisessa kielitieteellisessä ajattelussa kutsutaan pragmatiikaksi. Enonsiaatiota painottavan tarkastelun huomio kohdistuu ennen muuta puhuvan subjektin ja lausuman yhteyteen ja siihen, miten lausuman tuottajan läsnäolo tai subjektiivisuus heijastuu itse tuotokseen erityyppisin kielellisin piirtein, kuten esimerkiksi modaalisiin ilmauksiin tai aikamuotojen valintaan.

- (2002). 'Object complements' and Conversation: towards a realistic account. *Studies in Language* 26:1, 125–164.
- Thompson, S. A. & E. Couper-Kuhlen (2005). The clause as a locus of grammar and interaction. *Discourse Studies* 7:4/5, 481–505.
- Thompson, S. A. & P. J. Hopper (2001). Transitivity, clause structure, and argument structure: evidence from conversation. Teoksessa J. L. Bybee & P. J. Hopper (toim.): *Frequency and the emergence of linguistic structure*. Amsterdam: Benjamins, 27–60.
- Thompson, S. A., C. N. Li & J. Sung-Yul Park (2006). *A Reference Grammar of Wappo*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Walker, G. (2004). On some interactional and phonetic properties of increments to turns in talk-in-interaction. Teoksessa E. Couper-Kuhlen & C. E. Ford (toim.): *Sound Patterns in Interaction*. Amsterdam: Benjamins, 147–169.

6. Joseph Greenberg ja kielitypologia

- Comrie, Bernard (2001). Different Views of Language Typology. Teoksessa Martin Haspelmath, Ekkehard König, Wulf Oesterreicher & Wolfgang Raible (toim.): *Language Typology and Language Universals, An International Handbook*, Vol. 1. Berlin: Walter de Gruyter, 25–39.
- Croft, William (1991). The Evolution of Negation. *Journal of Linguistics* 27, 1–27.
- (2002). Joseph Harold Greenberg. [Korjattu versio muistokirjoituksesta osoitteesta <http://www.unm.edu/~wcroft/Papers/JHGobit.pdf>, alkuperäinen *Language* 77:4, 815–830 ja korjaukset *Language* 78:3, 560–564].
- (2003). *Typology and Universals, Second Edition*. Cambridge Textbooks in Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dryer, Matthew S. (1988). Object-Verb Order and Adjective-Noun Order: Dispelling a Myth. *Lingua* 74, 185–217.
- (1991). SVO Languages and the OV/VO Typology. *Journal of Linguistics* 27, 443–482.
- (1992). The Greenbergian Word Order Correlations. *Language* 68, 81–138
- (1997a). On the 6-way Word Order Typology. *Studies in Language* 21, 69–103.
- (1997b). Are Grammatical Relations Universal? Teoksessa Joan Bybee, John Haiman & Sandra Thompson (toim.): *Essays on Language Function and Language Type: Dedicated to T. Givón*. Amsterdam: John Benjamins, 115–143.
- Ferguson, Charles A. (1978). Historical Background of Universals Research. Teoksessa Joseph H. Greenberg (toim.): *Universals of Human Language, Vol. 1: Method and Theory*. Stanford: Stanford University Press, 7–31.
- Givón, Talmy. 1978. Negation in Language: Pragmatics, Function, Ontology. Teoksessa Peter Cole (toim.): *Syntax and Semantics, vol. 9. Pragmatics*. New York: Academic Press, 69–112.

- Greenberg, Joseph H. (1954). A Quantitative Approach to the Morphological Typology of Language. Teoksessa Robert F. Spencer (toim.): *Method and Perspective in Anthropology, Papers in Honor of Wilson D. Wallis*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 192–220. [Uusintapainos teoksessa Greenberg 1990.]
- (1963a). Some Universals of Grammar with Particular Reference to the Order of Meaningful Elements. Teoksessa Joseph H. Greenberg (toim.): *Universals of Language. Report of a Conference Held at Dobbs Ferry, New York, April 13–15, 1961*. Cambridge, MA: M.I.T. Press, 73–113. [Uusintapainos teoksessa Greenberg 1990.]
- (toim.) (1963b). *Universals of Language*. Report of a Conference Held at Dobbs Ferry, New York, April 13–15, 1961. Cambridge, MA: M.I.T. Press.
- (1966). *Language Universals, With Special Reference to Feature Hierarchies*. *Janua Linguarum, Series Minor* 59. The Hague: Mouton.
- (1974). *Language Typology: A Historical and Analytic Overview*. *Janua Linguarum, Series Minor* 184. The Hague: Mouton.
- (1978a). Diachrony and Language Universals. Teoksessa Joseph H. Greenberg (toim.): *Universals of Human Language, Vol. 1: Method and Theory*. Stanford: Stanford University Press, 61–92.
- (toim.) (1978b). *Universals of Human Language, vol. 1, Method and Theory*. Stanford: Stanford University Press.
- (toim.) (1978c). *Universals of Human Language, vol. 2, Phonology*. Stanford: Stanford University Press.
- (toim.) (1978d). *Universals of Human Language, vol. 3, Word Structure*. Stanford: Stanford University Press.
- (toim.) (1978e). *Universals of Human Language, vol. 4, Syntax*. Stanford: Stanford University Press.
- (1990). *On Language: Selected Writings of Joseph H. Greenberg*. Toim. Keith Denning & Suzanne Kemmer. Stanford: Stanford University Press.
- (1995). The Diachronic Typological Approach to Language. Teoksessa Masayoshi Shibatani & Theodora Bynon (toim.): *Approaches to Language Typology: Past and Present*. Oxford: Oxford University Press, 145–166.
- Greenberg, Joseph H., Charles A. Ferguson & Edith A. Moravcsik (1978). Preface. Teoksessa Joseph H. Greenberg (toim.): *Universals of Human Language, vol. 1, Method and Theory*. Stanford: Stanford University Press, v–xi.
- Greenberg, Joseph H., Charles Osgood & James Jenkins (1963). Memorandum Concerning Language Universals. Teoksessa Joseph H. Greenberg (toim.): *Universals of Language. Report of a Conference Held at Dobbs Ferry, New York, April 13–15, 1961*. Cambridge, MA: M.I.T. Press, 255–264.
- Haspelmath, Martin (2005). Preface to the Reprinted Edition. Esipuhe uusintapainokseen teoksesta Joseph H. Greenberg, 1966, *Language Universals with Special reference to Feature Hierarchies*, *Janua Linguarum, Series Minor* 59, The Hague: Mouton. Uusintapainos: Berlin, Mouton de Gruyter, 2005.
- (2006). Against Markedness (and what to replace it with). *Journal of Linguistics* 42, 25–70.
- Haspelmath, Martin, Matthew S. Dryer, David Gil & Bernard Comrie (toim.)

- (2005). *The World Atlas of Language Structures*. Oxford: Oxford University Press.
- Hawkins, John A. (1983). *Word Order Universals*. New York: Academic Press.
- (1990). A Parsing Theory of Word Order Universals. *Linguistic Inquiry* 21, 223–261
- (1994). *A Performance Theory of Order and Constituency*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jacobson, Roman (1958). Typological Studies and their Contribution to Historical Comparative Linguistics. Teoksessa Eva Sivertsen (toim.): *Proceedings of the Eighth International Congress of Linguists (Oslo)*. Oslo: Oslo University Press, 17–25.
- Joos, Martin (toim.) (1957). *Readings in Linguistics I*. Chicago: University of Chicago Press.
- Miestamo, Matti (2005). *Standard Negation: The Negation of Declarative Verbal Main Clauses in a Typological Perspective*. Empirical Approaches to Language Typology 31. Berlin/New York: Mouton de Gruyter
- (2007). Symmetric and Asymmetric Encoding of Functional Domains, with Remarks on Typological Markedness. Teoksessa Matti Miestamo & Bernhard Wälchli (toim.): *New Challenges in Typology: Broadening the Horizons and Redefining the Foundations*. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 189. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 293–314.
- Sapir, Edward (1921). *Language: An Introduction to the Study of Speech*. San Diego: Harcourt Brace & Co.

7. Oswald Ducrot, Ranskan *Monsieur Argumentation*

*Valikoima Oswald Ducrot'n teoksia:*⁶⁴

- Ducrot, Oswald (1972). *Dire et ne pas dire*. (2. painos 1979, 3. painos 1991). Paris: Hermann.
- (1980). *Les mots du discours*. Paris: Minuit.
- (1984). *Le dire et le dit*. Paris: Minuit.
- Ducrot, Oswald & T. Todorov (1972). *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*. Paris: Seuil.
- Ducrot, Oswald & Jean-Claude Anscombre (1983). *L'argumentation dans la langue*. Belgique: Mardaga.

64. Aivan viime vuosia lukuun ottamatta täydellinen bibliografia Ducrot'n tuotannosta löytyy Marion Carelin toimittamasta juhlakirjasta *Les facettes du dire. Hommage à Oswald Ducrot* (2002).

- Ducrot, Oswald & J. M. Schaeffer (1995). *Nouveau dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*. Paris: Seuil.

Lähteet

- Amossy, Ruth (2000). *L'argumentation dans le discours*. Paris: Nathan.
- Carel, Marion (2002). *Les facettes du dire. Hommage à Oswald Ducrot*. Paris: Éditions Kimé.
- Du Bois, John W. (2007). The Stance Triangle. Teoksessa Robert Englebretson (toim.): *Stancetaking in discourse: Subjectivity, evaluation and interaction*. Pragmatics & Beyond New Series 164. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 139–182.
- Ducrot, Oswald (2004). Argumentation rhétorique et argumentation linguistique. Teoksessa Marianne Doury & Sophie Moirand (toim.): *L'Argumentation aujourd'hui*. Paris: Presses Sorbonne Nouvelle, 17–34.
- Ducrot, Oswald & Jean-Claude Anscombre (1986). Informativité et argumentativité. Teoksessa M. Meyer (toim.): *De la métaphysique à la rhétorique*. Bruxelles: Éditions de l'Université de Bruxelles, 79–93.
- Peltola, Rea (2009). L'irréalis dans le discours: la fonction dialogique du subjonctif français et du conditionnel finnois subordonnés. Teoksessa Juhani Härmä, Jarmo Korhonen & Terttu Nevalainen (toim.): *Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki, tome LXXVIII, La langue en contexte, actes du colloque "Représentations du sens linguistique IV"* (28.–30. toukokuuta 2008, Helsinki). Helsinki: Uusfilologinen yhdistys, 121–134.
- Plantin, Christian (1996). *L'argumentation*. Paris: Seuil.
- Plantin, Christian (2002). Argumentation Studies and Discourse Analysis: the French Situation and global perspectives. *Discourse Studies* 4, 343–368.
- Tuomarla, Ulla (2000). *La citation mode d'emploi. Sur le fonctionnement discursif du discours rapporté direct*. Helsinki: Academia scientiarum fennica.